

Ключові події, виклики та тенденції

В умовах повномасштабної збройної агресії Російської Федерації на території України після 24 лютого 2022 року під час здійснення парламентського контролю Уповноваженим виявлено численні порушення основних прав дитини: права на безпеку, права на життя, на освіту, на здоров’я та розвиток особистості, права на збереження індивідуальності, включаючи громадянство та сімейні зв'язки, права на особисте і сімейне життя, недоторканність житла, права на турботу і захист з боку держави тощо.

Серед найбільш актуальних питань, які в умовах воєнного стану постійно були у центрі уваги Уповноваженого, можна виділити: загибель та каліцтво дітей, депортація, викрадення та незаконне утримання дітей, захист дітей, які під час війни залишилися без батьківського піклування, соціальний захист дітей, які постраждали внаслідок воєнних дій і збройних конфліктів, захист прав дітей-сиріт, дітей, позбавлених батьківського піклування, дітей, які опинились в складних життєвих обставинах тощо.

Протягом повномасштабного вторгнення РФ в Україну майже 70% українських дітей були вимушені покинути рідні домівки та переміститися в межах країни або за кордон. Війна

Phoca PDF

розлучила дітей з батьками, які стали на захист батьківщини, або в умовах воєнного стану не змогли виїхати з дітьми за межі України. Діти, які перебувають в Україні, постійно наражаються на небезпеку внаслідок ворожих масованих обстрілів з боку РФ, у зв'язку з пошкодженням енергосистеми, водогонів, теплопостачання, руйнуванням шкіл, лікарень, використанням окупантами вибухонебезпечних пристроїв проти цивільних тощо.

Влада РФ на тимчасово окупованих територіях активно та наполегливо впроваджує свої стандарти, знищує українську ідентичність, змінює свідомість дітей і молоді, формує позитивне ставлення до дій держави агресора, до загарбницької російської армії, знищує доступ до рідної мови й історії та активно налаштовує дітей проти України, залучаючи їх до воєнізованих дитячих рухів, як-от Юнармія.

Встановлення кожного факту, пов'язаного з потенційними порушеннями прав дитини в контексті збройного нападу Російської Федерації на Україну, документування порушення норм міжнародного гуманітарного права та міжнародного права, прав людини в цілому було визначено ключовим напрямом роботи Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини.

Також протягом 2022 року права дитини були предметом оцінки в рамках міжнародних механізмів з прав людини.

Так, 9 лютого 2022 року Комітетом ООН з прав людини прийнято «Заключні рекомендації до 8-го періодичного звіту України»[1] щодо виконання Міжнародного пакту про громадянські і політичні права; зокрема, висловлено подяку за відновлення конструктивного діалогу, надання інформації, а також надано рекомендації в частині забезпечення Україною безкоштовної реєстрації дітей, які народилися на території держави, отримання ними свідоцтва про народження та вжиття заходів щодо уникнення утримання неповнолітніх під вартою до суду, з використанням альтернативних заходів, що не пов'язані з позбавленням волі.

Щодо виконання рекомендацій минулих років залишаються проблеми з упровадженням законодавчих змін, пов'язаних із юстицією, дружньою до дитини, зокрема щодо ліквідації прогалини в регулюванні питання захисту дітей від негативного впливу продукції сексуального чи еротичного характеру. Відповідні пропозиції Уповноваженого щодо запровадження спеціалізації осіб, які здійснюють кримінальне провадження, учасником якого є неповнолітній, а також регламентацію проведення слідчих (розшукових) дій за участю неповнолітнього, було враховано у розроблених Кабінетом Міністрів України проєктах законів України «Про юстицію, дружню до дитини» (реєстр. № 5617 від 04.06.2021) та «Про внесення змін до Кодексу України про адміністративні правопорушення, Кримінального кодексу України та Кримінального процесуального кодексу України щодо юстиції, дружньої до дитини» (реєстр. № 5618 від 04.06.2021).

27 жовтня 2022 року Комітетом ООН з прав дитини прийнято «Заключні зауваження щодо об'єднаних п'ятої та шостої періодичних доповідей України»[2]. Комітет висловив глибоку стурбованість, що збройний напад Російської Федерації з 24 лютого 2022 року мав руйнівний вплив на людей в Україні, особливо на дітей, і відтоді створив серйозні перешкоди для

Phoca PDF

реалізації всіх прав дитини, визначених у Конвенції та її факультативних протоколах. У зв'язку з цим Комітет високо оцінив зусилля держави-учасниці щодо пом'якшення негативних наслідків збройного конфлікту для дітей, але все одно серйозно стурбований численними достовірними, підтвердженими та послідовними повідомленнями про грубі порушення прав дітей, включаючи вбивства дітей, масове переміщення дітей всередині країни та за її межами, а також руйнування будинків, шкіл, лікарень і систем водопостачання та каналізації, вчинені переважно Російською Федерацією. Комітет відзначив прогрес у прийнятті Україною законодавчих змін у сфері захисту прав дитини, а також створення Координаційного штабу із захисту прав дитини в умовах воєнного стану[3].

18 серпня 2022 року в рамках функціонування інформаційно-комунікаційного порталу «Діти війни» відкрито новий простір — Консультаційний центр Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини. Аналогічні консультаційні центри також розпочали свою діяльність 9 грудня 2022 року в містах Хмельницький та Львів, де кожному громадянину можна отримати роз'яснення щодо:

- можливих шляхів повернення дитини або сімей з дітьми на підконтрольну Уряду України територію;
- отримання свідоцтва про народження дитини, яка народилася в межах адміністративно-територіальної одиниці, де через війну державна реєстрація актів цивільного стану тимчасово не проводиться;
- процедури легалізації свідоцтва про народження, у разі його отримання на тимчасово окупованій території;
- встановлення контакту з дитиною, яку було вивезено одним із батьків з-за кордону;
- отримання консультацій стосовно заповнення форми розшуку дитини;
- заповнення заявки на отримання допомоги дітям, які зазнали травмувань, внаслідок війни.

Право на життя та здоров'я

Протягом року до Уповноваженого надходила та продовжує надходити інформація про загибель і поранення дітей внаслідок обстрілів з боку держави-агресорки. За даними Офісу Генерального прокурора, станом на 31.12.2022 загинуло 450 дітей, 872 було поранено. Зазначені дані не можна вважати остаточними, оскільки триває робота зі встановлення фактів вчинення злочинів у місцях активних бойових дій, на тимчасово окупованій і деокупованій територіях. Водночас кількість дітей, які загинули чи були поранені протягом 10 місяців після повномасштабного вторгнення РФ, майже у 4,5 разів перевищує кількість дітей, які постраждали від початку збройної агресії РФ з 2014 року.

Найбільше постраждало дітей у Донецькій, Харківській, Київській, Миколаївській, Запорізькій, Херсонській, Чернігівській, Луганській та Дніпропетровській областях.

Аналізуючи причини загибелі та поранення дітей, можна стверджувати, що РФ порушує норми міжнародного гуманітарного права та здійснює напади, заборонені законами війни, тобто такі, що не спрямовані на військові об'єкти. У звіті міжнародної неурядової організації Human Rights Watch (HRW) зазначено, що країна-агресорка застосовує на території України

Phoca PDF

заборонені міни та вибухонебезпечні боєприпаси[4].

Серед задокументованих злочинів військових армії РФ щодо дітей виявлено непоодинокі факти загибелі та поранення дітей під час спроби евакуації, зокрема з Київщини, Харківщини тощо. Російські військові відкривали вогонь по автомобілях, що були позначені написами «діти» та рухались із білими прапорами під час евакуації[5].

Станом на 2 січня 2023 року загальна кількість дітей, які перебувають або перебували на лікуванні в закладах охорони здоров'я з приводу поранення, травми, ДТП та інших нещасних випадків, що виникли внаслідок бойових дій та/або під час евакуації з початку широкомасштабної збройної агресії проти України, становить 898 дітей, з них найбільша кількість дітей зареєстрована: у Харківській (269 дітей), Донецькій (177), Дніпропетровській (168), Запорізькій (72) та у Миколаївській (64) областях. Із загальної кількості дітей 843 (94%) отримали мінно-вибухові та вогнепальні травми.

Серед постраждалих дітей зафіксовано 28 випадків ампутацій на різних рівнях верхніх та нижніх кінцівок, що становить 3% від загальної кількості постраждалих дітей. 4 дитини з ампутацією померли, 17 дітей потребують протезування верхніх та нижніх кінцівок.

Не всі діти можуть отримати належну медичну допомогу за місцем проживання, це відбувається через постійні обстріли з боку РФ та системне руйнування критичної інфраструктури. Тому батьки з дітьми змушені виїжджати за межі України в пошуках належного медичного лікування, протезування та реабілітації.

Дотримання права на охорону здоров'я дітей з рідкісними (орфанними) захворюваннями

Останні кілька років під постійною увагою Уповноваженого перебуває ситуація із забезпеченням дітей, які хворіють на рідкісні (орфанні) захворювання, лікарськими засобами та лікувальним харчуванням[6]. Протягом звітного періоду на обліку в закладах охорони здоров'я станом на 01.01.2023 р. перебуває 14 776 дітей, у тому числі вимушено переселених — 502 дитини. Із загальної кількості 689 дітей протягом 2022 року були направлені або виїхали самостійно для подальшого лікування за межі України. Водночас бракує достовірних даних щодо місця перебування та долі дітей, які хворіють на рідкісні орфанні захворювання, які проживали на тимчасово окупованих територіях України.

Варто зауважити, що фактичної інформації про задоволення потреби у лікарських засобах та лікувальному харчуванні виключно для дітей, які хворіють на рідкісні орфанні захворювання, встановити неможливо, оскільки за результатами аналізу інформації від органів охорони здоров'я обласних державних адміністрацій переважною більшістю регіонів подано інформацію в цілому на осіб, які хворіють на рідкісні захворювання по регіону. Тобто встановити обсяг видатків на лікарські засоби та лікувальне харчування виключно для дітей, які хворіють на рідкісні захворювання, не виявилось можливим. Із інформації, наданої ДП «Медичні закупівлі», задоволення потреби таких дітей у ліках також не з'ясовано.

Phoca PDF

Серед нагальних проблем необхідно акцентувати увагу на питаннях браку обміну інформацією стосовно орфанних хворих та відсутності державного реєстру цієї групи пацієнтів. Розрахувати та повністю забезпечити потреби таких хворих без розуміння фактичної їх кількості не можливо.

Протягом 2022 року Уповноваженим було розпочато провадження за зверненням батьків дітей, які хворіють на муковісцидоз (14 сімей), щодо дотримання права їхніх дітей на належне медичне забезпечення. У рамках провадження з'ясовано, що для дітей, які хворіють на муковісцидоз, на міжнародному фармацевтичному ринку існують ліки «Trikafta» (США), що за своїми властивостями є надзвичайно ефективними та практично зупиняють прогрес хвороби у пацієнта. На запити Уповноваженого МОЗ поінформувало, що закупівля лікарського засобу «Trikafta» за державні кошти не здійснюється, оскільки препарат в Україні не зареєстрований, а лікування одного пацієнта є дороговартісним та коштує сотні тисяч доларів. Забезпечити лікування таких пацієнтів можливо лише через гуманітарну допомогу або виїжджаючи за кордон до спеціалізованих клінік. Національною дитячою спеціалізованою лікарнею МОЗ «ОХМАТДИТ» рекомендовано батькам пацієнтів звертатись за допомогою до Центру орфанних захворювань та генної терапії або зареєструватись на сайті[7] *з метою отримання можливості лікування дітей за кордоном.*

Окрім того, на період дії воєнного стану МОЗ здійснює реалізацію Програми медичної евакуації, що передбачає організацію направлення громадян України для лікування за кордон з метою отримання високоспеціалізованої медичної допомоги.

Батьками дітей, які хворіють на муковісцидоз, неодноразово порушувалось зазначене питання перед Уповноваженим. Наразі МОЗ не вирішено проблему забезпечення таких дітей відповідними ліками, оскільки виробник не зацікавлений в українському ринку, цей дороговартісний препарат не зареєстрований в Україні. Батьки вимушені звернутися за гуманітарною допомогою до виробника ліків або шукати спонсорів для лікування своїх дітей за кордоном.

Отже, право дітей, які хворіють на муковісцидоз, на отримання необхідної їм медичної допомоги порушено, оскільки відповідно до статті 53-1 Закону України «Основи законодавства України», зокрема, громадяни, які страждають на рідкісні (орфанні) захворювання, безперебійно та безоплатно забезпечуються необхідними для лікування цих захворювань лікарськими засобами та відповідними харчовими продуктами для спеціального дієтичного споживання відповідно до їх переліку та обсягів, затверджених центральним органом виконавчої влади, що забезпечує формування державної політики у сфері охорони здоров'я, в порядку, встановленому Кабінетом Міністрів України.

Водночас до Уповноваженого звернулася керівниця ГС «Орфанні захворювання в Україні» Т. Кулеша щодо сприяння в реалізації питань пов'язаних із впровадженням національного класифікатора ORPHANET та створенні мережі орфанних центрів в Україні.

Phoca PDF

Уповноважений поділяє застереження, яке висловлене ГС «Орфанні захворювання в Україні», що враховуючи умови воєнного стану, в яких перебуває країна, значно уповільнився процес реалізації Концепції розвитку системи надання медичної допомоги громадянам, які страждають на рідкісні (орфанні) захворювання на 2021–2026 роки, затвердженої розпорядженнями КМУ від 28.04.2021 р. № 377-р. Зокрема, протягом 2022 року у визначених Планом заходів з реалізації Концепції питань, деякі не були реалізовані протягом 2022 року, а саме не здійснено впровадження національного класифікатору ORPHANET для забезпечення функціонування реєстру орфанних пацієнтів, та не створено мережу орфанних центрів в Україні.

Евакуація дітей

За даними Дитячого фонду ООН (ЮНІСЕФ), через збройну агресію проти України, починаючи з 24 лютого 2022 року, змінили місце свого проживання 4,8 мільйона українських дітей, з них: переселилися в межах України 2,5 мільйона дітей, інші виїхали за кордон.

Евакуація дітей у зв'язку із повномасштабним вторгненням РФ також засвідчила реальний стан ефективності функціонування органів та установ системи захисту прав дитини в Україні, зокрема органів опіки та піклування, служб у справах дітей, оперативність прийняття ними рішень в інтересах дитини, вжиття заходів і документування всіх процесів щодо дітей, влаштування дітей, які залишились без батьків, надання необхідних послуг, призначення і виплати соціальної допомоги тощо.

Станом на 16.12.2022 р., за інформацією Нацсоцслужби, продовжують перебувати в евакуації 6 730 дітей, які є вихованцями закладів освіти, охорони здоров'я, соціального захисту та приватних закладів (2 100 в межах України і 4 630 поза її межами).

На момент повномасштабного вторгнення Росії в Україну в 727 закладах з цілодобовим перебуванням дітей навчалось та/або перебувало 105 459 дітей. Зважаючи на постійну небезпеку для життя та здорового розвитку, понад 6 750 дітей було евакуйовано за межі країни, з них 3 610 мають статус дитини-сироти або дитини, позбавленої батьківського піклування. Здійснено евакуацію дітей із 274 закладів, з них 89 закладів евакуйовано в межах України, а 195 — за кордон. Натомість 36 закладів уже повернулися з евакуації, з них: в межах України — 19, із-за кордону — 17.

У межах України найбільше переміщених (евакуйованих) дітей перебуває у Львівській обл. (474 дітей), Чернівецькій обл. (339), Закарпатській обл. (240), Івано-Франківській обл. (139) та м. Київ (96). За межами України найбільше переміщених (евакуйованих) дітей перебуває в Польщі (1 533 дитини), Німеччині (736), Туреччині (299), Італії (267), Австрії (255), Румунії (254), Швейцарії (181), Нідерландах (159) та Іспанії (129).

Право на освіту

За даними Офісу Генерального прокурора, станом на 31.12.2022 р. через бомбардування та обстріли збройними силами РФ пошкоджено 3 126 закладів освіти, 337 з них зруйновано повністю.

Phoca PDF

З 1 вересня 2022 року освітній процес розпочали 85% закладів освіти від загальної кількості. З них 444 заклади професійної/професійно-технічної освіти розпочали за денною або змішаною формами навчання. До навчання приступили понад 227 тисяч учнів, з них понад 83 тис. новоприйнятих учнів.

З 12 912 шкіл майже 60% (7 714) функціонує в очному або змішаному форматах, забезпечуючи навчанням понад 2 млн 126 тис. школярів. З огляду на безпекову ситуацію решта 5 198 закладів загальної середньої освіти працюють дистанційно. Станом на 23.09.2022 р. 1 100 шкіл знаходяться на окупованих територіях. За кордоном продовжують перебувати 505 тис. учнів та понад 13 тис. педагогічних працівників.

Підготовка укриттів у закладах освіти та їх відповідність вимогам і стандартам здійснювалась протягом літнього періоду 2022 року. З'ясовано, що у воєнний час існує недостатня кількість та місткість сховищ і протирадіаційних укриттів. Відсутня можливість забезпечити укриття учасників освітнього процесу в захисних спорудах і спорудах подвійного призначення, тому заклади освіти організовують укриття учасників освітнього процесу в найпростіших укриттях.

Уповноваженим отримано інформацію про порушення права учнів закладів освіти м. Червонограда Львівської області на безпечні умови здобуття освіти, життя і здоров'я.

В одній зі шкіл міста Червонограда укриття не може вмістити кількість учнів закладу, крім того, стан укриття не відповідає санітарним нормам.

Уповноваженим було скеровано запит до Виконавчого комітету Червоноградської міської ради Львівської області щодо вжиття заходів для забезпечення права учасників освітнього процесу на життя і здоров'я та надання інформації про наявність та стан захисних укриттів у закладах освіти міста на випадок повітряної тривоги.

За результатами реагування Уповноваженого укриття закладів освіти м.Червонограда було приведено до належного санітарного стану та проведено роботу щодо використання найближчих укриттів розташованих на територіях, прилеглих до закладів освіти.

За інформацією Державної служби якості освіти, у закладах освіти переважають найпростіші укриття (65%), захисні споруди цивільного захисту складають 17 %, сховища в спорудах подвійного призначення — 13%.

Більшість закладів освіти (60%) мають споруди цивільного захисту, 13% — використовують захисні споруди інших суб'єктів господарювання. Однак у 31% шкіл укриття відсутні. Найбільш забезпечені укриттями заклади освіти Івано-Франківської, Чернівецької, Львівської областей та м. Києва.

Поряд з цим однією з актуальних проблем щодо облаштування укриттів було питання облаштування вбиралень. Окрім того, залишається питання доступу до інтернету в укриттях.

Phoca PDF

Продовжують здобувати шкільну освіту 34,9 тис. учнів з числа осіб з особливими освітніми потребами[8], для яких відкрито 25 тис. інклюзивних класів.

Діти з числа осіб з особливими освітніми потребами можуть отримувати корекційно-розвиткові та психолого-педагогічні послуги, реабілітаційні заходи дистанційно в закладах спеціальної освіти. Наразі функціонує 278 таких закладів, де навчаються понад 31 тис. учнів.

Під час здійснення Уповноваженим парламентського контролю за додержанням права дітей на освіту виявлені такі проблемні питання: реорганізація та закриття закладів освіти; забезпечення учасників освітнього процесу належними освітніми послугами (підвезенням); забезпечення права учасників освітнього процесу на життя і здоров'я, безпечні умови здобуття освіти.

У листопаді 2019 року Україна приєдналася до Декларації про безпеку шкіл (Safe Schools Declaration)[9]. 4 серпня 2021 р. КМУ прийнято розпорядження № 898-р «Про затвердження плану заходів щодо реалізації Декларації про безпеку шкіл».

Однією з підстав приєднання України до Декларації про безпеку шкіл був збройний конфлікт, розпочатий Російською Федерацією у 2014 році. Зміст Плану заходів стосувався переважно їх реалізації у Донецькій та Луганській областях через активні бойові дії саме на цій території.

З метою об'єктивного документування руйнувань закладів освіти та донесення такої інформації до міжнародної спільноти Уповноважений Верховної Ради України з прав людини листом звертався до Міністерства освіти і науки України з пропозицією щодо внесення змін до зазначеного вище розпорядження, розширивши можливість виконання Плану заходів на всій території України. Наразі зміни до Плану не внесено.

Водночас на окупованій території деякі школи відновлюють роботу в напівзруйнованих будівлях, де існують ризики обвалу. Влада РФ заявляє, що дітей, які навчалися та спілкувалися українською мовою, змушуватимуть вивчати мову агресора для «перевиховання» та навчання у російських школах[10]. Освітня програма на окупованих територіях також замінюється на російську.

Також відбувається мілітаризація дітей, примушування до набуття ними російського громадянства, друкуються матеріали та книжки зі спотворенням історичних фактів, чиняться перешкоди у вступі дітей до українських вищих навчальних закладів тощо. В освітню систему запроваджується компонент, який базується на принципах пропаганди ідеології, спрямованої серед іншого на формування стійкого негативного ставлення до України, а також нав'язування визначених принципів віросповідання.

На тимчасово окупованих територіях відбувається залучення дітей до воєнізованих дитячих рухів, як-от Юнармія. У закладах освіти посилено вивчаються предмети військового вишколу, російського православ'я тощо[11].

Із зазначеного вбачається порушення прав дітей, які закріплені Конвенцією ООН про права дитини, зокрема статтями 8 та 29 Конвенції, якими передбачено право дитини на збереження

Phoca PDF

індивідуальності та встановлено, що освіта дитини має бути спрямована на підготовку дитини до свідомого життя у вільному суспільстві в дусі розуміння, миру, терпимості, рівноправності чоловіків і жінок та дружби між усіма народами, етнічними, національними і релігійними групами, а також особами з корінного населення.

Реагування на випадки порушень прав людини та громадянина

Протягом звітного періоду до Уповноваженого надійшло 1237 звернень, у яких було порушено 1905 питань з прав дітей, зокрема: права на піклування та турботу батьків (298, у т.ч. за кордоном — 12); права на освіту (154, у т.ч. за кордоном — 1); права на утримання з боку батьків (аліменти) (142, у т.ч. за кордоном — 1); права на життя та здоровий розвиток (102); права на виховання в сім'ї (78, у т.ч. за кордоном — 5); захист дітей від домашнього насильства (78); захисту прав дітей-біженців і дітей, розлучених із сім'єю (56); права на працю (49); права дітей на житло (34); втягування дітей у збройний конфлікт (25); захист права дітей на гідне ставлення під час навчально-виховного процесу (булінг) (25); права на ім'я та можливість знати своїх батьків (17); свободи від усіх форм насильства і найгірших форм дитячої праці (5); захисту дітей у кримінальному процесі (5); права на відпочинок (1); інших питань.

За результатами розгляду звернень громадян було направлено 1650 листів до органів державної влади, органів місцевого самоврядування, установ та організацій.

Протягом 2022 року за зверненнями громадян Уповноваженим було відкрито 61 нове провадження, завершено 43 провадження (з яких 30 — за 2022 рік та 13 — за попередній звітний період). Всього на кінець року перебуває на опрацюванні 31 провадження.

Питання, що порушувались громадянами під час звернень на «гарячу лінію», стосувались: порядку виїзду за кордон дітей-вихованців закладів, дітей у супроводі близьких та знайомих, перетину державного кордону України студентами, чоловіками призовного віку та інших категорій громадян; розшуку та повернення дітей; питання, пов'язані з виїздом з небезпечних зон та окупованих територій; отримання батьками державних видів допомог і виплат на дітей та інших питань. У разі відсутності можливості вирішення питання по суті та необхідності скерування реагування Уповноваженого через ймовірне порушення прав осіб пропонувалося звернутися із письмовим зверненням.

За 2022 рік через **порушення права на піклування та турботу батьків** звернулося 298 заявників.

До Уповноваженого надійшло звернення від громадянина В. щодо сприяння у поверненні йому на виховання п'ятирічної дочки з території Російської Федерації.

Заявник повідомив, що його колишня дружина, мешканка Харківської області, з початку збройної агресії РФ проти України виїхала разом з дитиною на територію РФ. Згодом, повертаючись з РФ в Україну за особистими речами, жінку було затримано компетентними органами України. Зважаючи на ці обставини, за дитиною в РФ виїхала її рідна тітка, яка просила заявника допомогти з їх поверненням в Україну.

Phoca PDF

За результатами вжитих Уповноваженим заходів, у співпраці з Міністерством з питань реінтеграції тимчасово окупованих територій України та Національною поліцією України, дитину у супроводі тітки повернуто в Україну.

Варто зазначити, що Уповноваженим під час військових дій фіксувалися **порушення права дітей на ім'я, набуття громадянства, а також права знати своїх батьків**. Зокрема, на тимчасово окупованих територіях батьки новонароджених дітей стикнулися з проблемою відсутності змоги зареєструвати факт народження дитини й оформити відповідне свідоцтво ДРАЦС українського зразка.

Розуміючи актуальність зазначеного питання, на сайті Уповноваженого, у засобах масової інформації та соціальних мережах неодноразово надавалися роз'яснення щодо реєстрації народження дитини в умовах воєнного стану.

Водночас право на громадянство дітей-громадян України порушується окупантами під час їх виїзду з тимчасово окупованої території.

До Уповноваженого звернулась громадянка Ж. в інтересах рідної молодшої сестри Г., яка виїхала з тимчасово окупованої Російською Федерацією території Донецької області на підконтрольну Україні територію, з проханням допомогти сестрі отримати документи та продовжити навчання в одному із закладів освіти міста Києва.

Батько дитини помер у 2021 році, а матір залишилась проживати на тимчасово окупованій території. Під час виїзду дитини з тимчасово окупованої території у неї було вилучено та знищено оригінали документів (свідоцтва про народження, документи про освіту), залишились деякі копії.

Завдяки невідкладному втручанню Уповноваженого неповнолітню поставлено на первинний облік дітей, які залишились без батьківського піклування, дитині надано відповідний статус, а також видано дублікат свідоцтва про народження.

Старшу сестру розпорядженням органу опіки та піклування призначено піклувальником над молодшою. Дівчина зарахована до 9 класу закладу освіти на екстернатну форму навчання.

Опікуном дитини до Державної міграційної служби подано документи на визначення громадянства дитини з метою оформлення їй паспорта громадянина України. Право дитини на освіту та соціальний захист поновлено. Питання надання дитині громадянства України залишається на контролі Уповноваженого.

Під час повномасштабної війни на території України громадяни України, які були змушені покинути свої домівки та переміститися у більш безпечні регіони України, також зверталися

Phoca PDF

до Уповноваженого з питання поновлення їхнього **права та права їхніх дітей на належний соціальний захист**.

У серпні до Уповноваженого звернулася заявниця К., яка є внутрішньо переміщеною особою з Харківської області, щодо порушення її права та права її дитини на соціальний захист у зв'язку з невиплатою заявниці допомоги при народженні дитини.

Матір'ю дитини було отримано свідоцтво про народження дитини та подано заявку на отримання допомоги при народженні дитини, проте жінка не могла отримати зазначену виплату протягом 9 місяців. Після переміщення родини у безпечний регіон жінка повторно звернулась до органу соціального захисту населення за фактичним місцем проживання, проте отримала відмову в зв'язку з тим, що подану нею заявку було двічі зафіксовано органом соцзахисту.

За результатами реагування Уповноваженого до Нацсоцслужби у грудні 2022 року заявниці виплачено допомогу при народженні дитини, право дитини на належний соціальний захист поновлено.

Батьки дітей-здобувачів освіти, які перебували на території України та залишилися за своїм основним місцем проживання, а також учасники освітнього процесу, які вимушено змінили місце свого проживання в межах України та ті, які були вимушені виїхати за кордон, протягом 2022 року зверталися до Уповноваженого щодо додержання їхнього права на освіту.

З питання **порушення права дитини на освіту** до Уповноваженого у 2022 році звернулося 154 особи.

До Уповноваженого звернулись батьки дітей з особливими освітніми потребами щодо порушення права їхніх дітей на отримання психолого-педагогічних та корекційно-розвиткових послуг у Комунальному закладі Обухівської міської ради «Обухівський міський інклюзивно-ресурсний центр», оскільки в центрі розгорнула діяльність волонтерська організація.

За результатами реагування Уповноваженого Обухівською міською радою створено комісію щодо обстеження будівлі та виділення альтернативного приміщення для діяльності волонтерського проєкту.

Відповідно до рішення комісії з 19.10.2022 р. розпочато роботи щодо відновлення освітнього процесу в Комунальному закладі Обухівської міської ради «Обухівський міський інклюзивно-ресурсний центр» в режимі офлайн.

З питання **порушення права дитини на виховання в сім'ї** до Уповноваженого у 2022 році

Phoca PDF

звернулося 78 осіб.

У серпні до Уповноваженого звернувся заявник щодо порушення права на виховання в сім'ї родичів його племінника 2022 року народження, який був відібраний у матері.

За втручанням Уповноваженого було додатково вивчено ситуацію щодо умов проживання в сім'ї родичів, а Комісією з питань захисту прав дитини розглянуто питання щодо тимчасового влаштування дитини, надано дядькові дозвіл на її відвідування в закладі. За результатами реагування Уповноваженого наказом служби у справах дітей племінника тимчасово влаштовано в сім'ю дядька та поновлено право дитини на виховання в сім'ї родичів.

Проведення моніторингових перевірок стану додержання прав

Протягом 2022 року було здійснено 369 моніторингових візитів до установ та закладів різних форм власності та підпорядкування, місцевих органів влади, освітніх закладів, закладів соціального захисту та інших установ для дітей. Моніторинги здійснювались за такими напрямами:

- додержання прав дітей з числа внутрішньо переміщених осіб, дітей, які перебувають у складних життєвих обставинах;
- додержання прав дітей, які повернулися з евакуації до закладів інституційного догляду та виховання різного типу та підпорядкування, на безпечні умови перебування;
- додержання прав дітей та осіб з інвалідністю;
- додержання прав дітей на захист від усіх форм насильства та з інших питань.

За результатами візитів до органів влади, служб у справах дітей, закладів та установ направлено 754 листи-реагування.

Під час здійснення безвиїзних перевірок[12] по всій території України вивчались питання додержання прав дітей в умовах децентралізації влади та адміністративно-територіальної реформи та додержання прав дітей, які під час евакуації прибували до регіонів без супроводу батьків або законних представників.

Регіональними представництвами було здійснено моніторинг додержання прав дітей на здорове харчування у всіх регіонах України. Переважна більшість візитів відбулась протягом січня–лютого 2022 року до повномасштабного збройного конфлікту.

Предметом моніторингу було додержання права дітей на охорону здоров'я, створення умов для здорового розвитку дитини та раціонального харчування виконання заходів з реформування системи шкільного харчування.

За результатами здійснених моніторингів виявлено найпоширеніші проблеми щодо відсутності необхідного обладнання та необхідності навчання працівників харчоблоку

Phoca PDF

(кухарів, сестер медичних з дієтичного харчування).

Водночас моніторингові візити до закладів освіти, закладів соціального захисту, служби у справах дітей засвідчили:

1. Відсутність взаємодії органів місцевої влади, служб у справах дітей, центрів соціальних служб, зокрема з питань надання дитині статусу дитини-сироти, дитини позбавленої батьківського піклування та соціального захисту дитини, яка опинилась у складних життєвих обставинах.

Під час моніторингового візиту до Притулку для дітей Служби у справах дітей Львівської обласної державної адміністрації з'ясовано, що частина особових справ дітей не містить обов'язкових документів, що повинні бути передані службами у справах дітей за місцем перебування дітей на обліку. Виявлено відсутність рішень про надання дитині статусу дитини-сироти, дитини позбавленої батьківського піклування, висновків про стан здоров'я, індивідуальних планів соціального захисту дитини, яка опинилась у складних життєвих обставинах, картки психолого-педагогічного спостереження та індивідуально-виховної роботи з дитиною у справах.

2. Відсутність інформації про забезпечення права дітей на житло та про заходи щодо здійснення контролю за збереженням житла та майна дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування[13].

Під час моніторингу до Центру допомоги дітям «Місто щасливих дітей» Благодійної організації «Місто щасливих дітей», що розташований у м. Києві, було виявлено, що в особових справах дітей С., 2010 р.н., Б., 2012 р.н., Т., 2010 р.н., які мають статус дитини-сироти, відсутні документи щодо оформлення їм пенсії у зв'язку з втратою годувальника.

Відповідно до пункту 3 Порядку провадження органами опіки та піклування діяльності, пов'язаної із захистом прав дитини, затвердженого постановою КМУ від 24.09.2008 р. № 866 (зі змінами), на служби у справах дітей покладається безпосереднє ведення справ і координація діяльності стосовно захисту прав дітей, зокрема дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, дітей, які опинилися в складних життєвих обставинах. Однак адміністрація Центру не володіла інформацією щодо призначення дітям зазначеної виплати та самостійно не ініціювала перед відповідними службами у справах дітей питання щодо захисту майнових прав дітей.

3. Порушення права на достатній життєвий рівень для фізичного, інтелектуального, морального, культурного і соціального розвитку дітей[14].

Phoca PDF

Службою у справах дітей не здійснюється належний контроль за умовами влаштування, утримання, виховання, навчання дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування.

Під час моніторингового візиту до Притулку для дітей Служби у справах дітей Львівської обласної державної адміністрації з'ясовано, що умови проживання дітей в Притулку незадовільні: приміщення уражені пліснявою, вентиляція в них практично відсутня, підвищена вологість, у житлових кімнатах, де відпочивають діти, має місце неприємний запах. Окрім того, у будівлі, кімнатах та харчоблоці вільно пересуваються тварини (коти та собака).

На час візиту температура у приміщеннях закладу в середньому становила 16–16,5 градусів вище нуля, що не відповідає Державним санітарним правилам і нормам «Тимчасові санітарні правила і норми улаштування, обладнання, утримання притулків для неповнолітніх та організація харчування і медичного забезпечення дітей». Відсутні двері у приміщенні душової кімнати для дівчат, що є порушенням їх права на приватність.

У порушення вимог статті 4 Закону України «Про органи і служби у справах дітей та спеціальні установи для дітей» Службою у справах дітей Львівської обласної державної адміністрації не перевіряються умови влаштування, утримання, виховання, навчання дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування влаштованих до Притулку для дітей зазначеної Служби. Таким чином, право дітей на особливий захист і допомогу, що надаються державою, не забезпечено.

4. Порушення права дітей на ім'я і набуття громадянства (стаття 7 Конвенції ООН про права дитини, стаття 7 Закону України «Про громадянство України» та незабезпечення права на життя та безпеку (стаття 3 Конституції України).

Під час моніторингового візиту до Ворохтянського обласного кістково-туберкульозного санаторію «Смерічка» з'ясовано, що до зазначеного санаторію було поміщено 41 дитину з чотирьох дитячих закладів Харківської області. З'ясовано, що на момент евакуації із загальної групи — 13 дітей, які були народжені в період з жовтня 2021 року по лютий 2022 року, та залишені батьками у перинатальному центрі, лише 5 мають свідоцтва про народження. Відносно інших 8 дітей у супроводжуючих були лише медичні висновки про народження дітей за результатами огляду пологів.

Враховуючи, що відповідно до статті 144 Сімейного кодексу України, дитина не пізніше одного місяця від дня народження має бути зареєстрована в органі державної реєстрації актів цивільного стану, порушено право дітей на ім'я, громадянство, сімейне виховання та отримання відповідного соціального захисту з боку держави.

Перевіркою у Ворохтянському обласному кістково-туберкульозному санаторії «Смерічка» також зафіксовано відсутність облаштованого підвального приміщення з метою забезпечення

Phoca PDF

права на життя та безпеку дітей та персоналу на випадок надзвичайних ситуацій в умовах воєнного стану.

Адміністрації Санаторію було рекомендовано розробити алгоритм дій при виникненні надзвичайної ситуації та/або евакуації дітей, проведення відповідних інструктажів з персоналом та волонтерами, а також навчання з техніки безпеки персоналу закладу.

Під час моніторингу закладів різного типу та форм власності та підпорядкування в умовах воєнного стану з'ясовано, що у період окупації Чернігівської області Ніжинський дитячий будинок-інтернат не було евакуйовано, оскільки для перевезення дітей з паліативного відділення був необхідний спеціалізований транспорт і реанімобілі. Станом на березень 2022 року заклад не мав таких можливостей.

Перевіркою встановлено, що станом на листопад 2022 року адміністрацією закладу підготовлено стратегічні запаси продуктів та медичних препаратів не менше як на 6 місяців. За сприяння та підтримки благодійників придбано декілька генераторів, автономні металеві печі, пробурено свердловину та виготовлено польову кухню для забезпечення роботи закладу в умовах блекауту.

Водночас під час моніторингу Ніжинського дитячого будинку-інтернату виявлено необхідність удосконалення форми індивідуальної програми реабілітації осіб з інвалідністю, дітей з інвалідністю, затвердженої наказом МОЗ від 08.10.2007 р. № 623, оскільки неможливо проаналізувати ефективність роботи щодо реабілітації дитини за документами, що повинні вестися згідно з визначеною законодавством формою.

Рекомендації

Верховній Раді України забезпечити розгляд і прийняття:

- проєкту Закону України «Про юстицію, дружню до дитини» (реєстр. № 5617 від 04.06.2021) з урахуванням пропозицій Уповноваженого;

- проєкту Закону України «Про внесення змін до Кодексу України про адміністративні правопорушення, Кримінального кодексу України та Кримінального процесуального кодексу України щодо юстиції, дружньої до дитини» (реєстр. № 5618 від 04.06.2021) з урахуванням пропозицій Уповноваженого.

Кабінету Міністрів України:

- розробити та затвердити Програму комплексної соціально-психологічної реабілітації дітей, які постраждали внаслідок воєнних дій та збройних конфліктів на 2023–2028 роки, якою передбачити створення умов для реабілітації у сфері охорони здоров'я, психологічної,

Phoca PDF

педагогічної реабілітації та соціальної реінтеграції дітей, які постраждали внаслідок воєнних дій і збройних конфліктів;

- забезпечити виконання рекомендацій Комітету ООН з прав дитини, викладених у заключних зауваженнях до об'єднаних п'ятого та шостого періодичних звітів України щодо виконання Конвенції з прав дитини.

Міністерству соціальної політики України:

- розробити проєкт постанови щодо внесення змін до Порядку призначення і виплати державної допомоги сім'ям з дітьми, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 27 грудня 2001 року № 1751, для врегулювання питання отримання допомоги при народженні дитини, яка народилась на тимчасово окупованій території України, але реєстрація народження відбулась пізніше ніж визначений термін для призначення такої допомоги.

Міністерству освіти і науки України:

- розробити та внести на розгляд Кабінету Міністрів України зміни до Плану заходів щодо реалізації Декларації про безпеку шкіл, затвердженого розпорядженням Кабінету Міністрів України від 4 серпня 2021 р. № 898-р та поширити його виконання на всій території України;

- розробити заходи з метою надання допомоги дітям, які у зв'язку з переміщенням тимчасово навчаються за кордоном, щодо поєднання їх навчання за програмою освіти країни перебування та за освітніми програмами, затвердженими МОН;

- розглянути питання щодо врегулювання освітніх програм, враховуючи дистанційну форму навчання, та з огляду на необхідність підтримки дітей з особливими освітніми потребами з метою забезпечення надання їм якісних та обов'язкових знань, умінь і навичок.

Міністерству освіти і науки України, Міністерству охорони здоров'я України, Міністерству соціальної політики України, обласним військовим адміністраціям, органам місцевого самоврядування:

- враховуючи особливі обставини організації освітнього процесу, роботи закладів охорони здоров'я, соціального захисту населення в умовах воєнного стану, зосередити зусилля на забезпеченні виконання вимог законодавства щодо обладнання, належного утримання та готовності до використання за призначенням захисних споруд цивільного захисту, визначення додаткової потреби таких споруд і належного фінансування будівництва нових, реконструкції, капітального ремонту, переобладання наявних захисних споруд цивільного захисту та забезпечення їх необхідними матеріально-технічними засобами.

Міністерству внутрішніх справ України:

- забезпечити створення просторів, сприятливих для роботи з дітьми, які постраждали від насильства або вчинили правопорушення («зелені кімнати») та навчання фахівців, які працюють з такими дітьми.

Phoca PDF

Міністерству охорони здоров'я України:

- переглянути та актуалізувати форми індивідуальної програми реабілітації особи з інвалідністю, дитини з інвалідністю та Порядок їх складання, затвердженого наказом Міністерства охорони здоров'я України від08.10.2007 № 623, зареєстровано в Міністерстві юстиції України 19 жовтня 2007 р. за № 1197/14464;

- забезпечити протезування дітей, які втратили кінцівки внаслідок мінно-вибухових та вогнепальних травм, а також за потреби — реабілітацію кожної дитини зі складними комбінованими травмами, політравмами з ускладненим перебігом;

- вжити дієвих заходів реагування щодо впровадження ORPHANET як національного класифікатора рідкісних (орфанних) захворювань в Україні та створення мережі референтних центрів з питань рідкісних (орфанних) захворювань;

- спільно з ОВА посилити контроль за забезпеченням дітей, які страждають на рідкісні (орфанні) захворювання, лікарськими засобами та харчовими продуктами за місцем проживання або лікування.

1 Share4Rare. Режим доступу: https://www.share4rare.org/contact#no-back

2 Особа з особливими освітніми потребами — особа, яка потребує додаткової постійної чи тимчасової підтримки в освітньому процесі з метою забезпечення її права на освіту (п. 20 ч. 1 ст.1 ЗУ «Про освіту»)

3 Декларація про безпеку шкіл — це політичне зобов'язання забезпечувати кращий захист дітей, вчителів та шкіл, підтримувати продовження освіти під час бойових дій та вживати конкретних заходів, щоб запобігати використанню шкіл у військових цілях. Декларація була відкрита для підписання на конференції про безпеку шкіл, що була скликана Міністерством закордонних справ Норвегії в Осло в травні 2015 року.

4 Коментар Уповноваженої при Президенті Російської Федерації з прав дитини Марії Львової-Бєлової під час брифінгу у «Громадській палаті РФ». Режим доступу: https://www.oprf.ru/live_stream/1326

5 «Моніторинговий звіт "Універсальний солдат" або освіта як знаряддя Росії на окупованому півдні України» / М. Суляліна, О. Охредько – Київ: ЦГП «Альменда». Режим доступу: https://almenda.org/zvit-universalnij-soldat-abo-osvita-yak-znaryaddya-rosii-na-okupovanomu-pivdni-ukraini-lipen/

6 Безвиїзна перевірка — форма роботи працівників Секретаріату Уповноваженого щодо встановлення фактичного стану дотримання об'єктами моніторингового візиту/безвиїзної перевірки прав і свобод людини і громадянина, підтвердження або спростування відомостей про можливі порушення зазначених прав і свобод (отриманих відповідно до статті 16 Закону України «Про Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини») шляхом перевірки

Phoca PDF

відкритих джерел інформації та/або надсилання запиту об’єкту.

7 Частина третя статті 18 Закону України «Про охорону дитинства», статей 12, 32, 33 Закону України «Про забезпечення організаційно-правових умов соціального захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування».

8 Стаття 27 Конвенції ООН про права дитини, стаття 48 Конституції України, стаття 8 Закону України «Про охорону дитинства»

9 З огляду на безпекову ситуацію та продовження режиму воєнного стану в Україні, дані про кількість загиблих та поранених військовослужбовців та інших представників безпекових структур є інформацією з обмеженим доступом, тому не розголошується та не буде опубліковано у Щорічній доповіді про стан додержання та захисту прав і свобод людини і громадянина в Україні за 2022 рік.

10 Утворений відповідно до постанови Кабінету Міністрів України від 11.03.2022 № 257.

11 Денис Малюська: Військовополонені РФ в Україні, як країні цивілізованій, утримуються в умовах відповідно до Женевської конвенції. Режим доступу: Їhttps://minjust.gov.ua/news/ministry/denis-malyuska-viyskovopoloneni-rf-v-ukraini-yak-kraini-tsivilizovaniy-utrimuyutsya-v-umovah-vidpovidno-do-jenevskoi-konventsii

12 Доповідь УВКПЛ ООН щодо ситуації із правами людини в Україні (1 лютого - 31 липня 2022 року). Режим доступу: https://www.ohchr.org/sites/default/files/documents/countries/ua/2022-09-23/ReportUkraine-1Feb-31Jul2022-ua.pdf

13 Спільна заява щодо масового вбивства українських військовополонених 29 липня 2022 року у смт Оленівка на тимчасово окупованій території Донецької області. Джерело: https://ssu.gov.ua/novyny/spilna-zaiava-shchodo-masovoho-vbyvstva-ukrainskykh-viiskovopolonenykh-29-lypnia-2022-roku-u-smt-olenivka-na-tymchasovo-okupovanii-terytorii-donetskoi-oblasti

14 Повідомлення ГУР МО України щодо окремих фактів вбивства українських військовополонених. Режим доступу: https://gur.gov.ua/content/shchodo-okremykh-faktiv-vbyvstva-ukrainskykh-viiskovopolonenykh.html

Phoca PDF